

УДК 347.951.3

Ірина Татулич,

кандидат юридичних наук, асистент кафедри правосуддя юридичного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ «СУДОВЕ РІШЕННЯ» ТА «СУДОВИЙ НАКАЗ» У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

У статті викладено основні існуючі в теорії цивільного процесуального права погляди науковців на поняття судового рішення та судового наказу. Охарактеризовано особливості судового рішення та судового наказу в цивільному процесі. На основі аналізу цих понять визначено спільні та відмінні риси цих процесуальних документів та сформульовано власні висновки.

Ключові слова: *судове рішення, судовий наказ, процесуальний порядок, особливості, цивільне судочинство, позовне провадження, наказне провадження, процедура, постанови.*

Захист порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави здійснюється в порядку цивільного судочинства за трьома видами провадження: позовним, наказним та окремим. Кожен вид провадження характеризується певним процесуальним порядком розгляду справ, процесуальними засобами звернення до суду, стадіями цивільного процесу, правами і обов'язками суду та учасників процесу, межами розгляду справи, процесуальними строками, процесуальними документами, якими завершуються дані провадження. Так, розгляд справ у позовному провадженні завершується ухваленням судового рішення, а наказне провадження — видачею судового наказу. Саме аналіз цих двох процесуальних документів, їх порівняння, з'ясування спільних та відмінних ознак і буде предметом нашого дослідження.

Позовне провадження є основним, найбільш поширеним видом провадження у судовій практиці в порівнянні з іншими та найбільш дослідженим в процесуальній науці. Наказне ж провадження є менш дослідженим, оскільки цей інститут був уведений в Цивільний процесуальний кодекс України (далі — ЦПК України) лише в 2004 р. [1]. Введення інституту судового наказу в цивільне судочинство обумовлене вимогами судової практики у зв'язку з недоцільністю використання у повному об-

сязі цивільної процесуальної форми для розгляду і вирішення справ, що носять безспірний характер. Разом із тим, ми не вважаємо недоцільним використання тут цивільної процесуальної форми взагалі, адже цивільне судочинство, яке являє собою діяльність суду з розгляду і вирішення цивільних справ завжди здійснюється в цивільній процесуальній формі. Необхідність чіткого дотримання цивільної процесуальної форми — одна із вимог, слідування якій призводить до ухвалення законного і обґрунтованого рішення. Однак, оскільки у судах кількість справ не зменшується, а з кожним роком зростає, то законодавець, враховуючи таку тенденцію і підвищену завантаженість суддів, мав за мету дещо спростити цивільну процесуальну форму щодо вирішення безспірних справ, не застосовуючи при цьому загальних положень позовного провадження. Саме тому одним із найважливіших напрямів реформування цивільного судочинства стало введення інституту судового наказу, що дало можливість спростити сам судовий процес, а це, в свою чергу, сприятиме громадянам України без зайвих процесуальних ускладнень швидко здійснити захист у суді першої інстанції своїх прав, свобод та інтересів, що і є метою цивільного судочинства.

У зв'язку із викладеним вважаємо за доцільне зупинитися на аналізі двох процесуальних документів, якими закінчується розгляд справ: у позовному

провадженні — судове рішення та у наказному провадженні — видача судового наказу.

Дослідженням питань, що стосуються судового рішення, з'ясуванням його сутності, видів, змісту, займалися багато вчених-процесуалістів, а щодо інституту наказного провадження, а звідси і судового наказу, то він порівняно з іншими інститутами є новим як у законодавстві, так і в судовій практиці, а тому і малодослідженим, про що свідчить відсутність монографічних досліджень, що стосуються даного виду провадження. Однак окремі його сторони, зокрема поняття, з'ясування кола вимог, за якими видається судовий наказ, процедура видачі судового наказу, його правова природа досліджувалися такими вітчизняними процесуалістами як С. С. Бичкова, В. І. Бобрик, С. В. Васильєв, В. В. Комаров, Д. Д. Луспеник, С. Я. Фурса, С. В. Щербак та ін., а також російськими вченими-процесуалістами, такими як Н. А. Громошина, Г. А. Жилін, В. М. Жуйков, Н. М. Масленнікова, Г. Л. Осокіна, В. І. Решетняк, Т. В. Сахнова, М. А. Черьомін, В. В. Ярков та ін. Однак у теорії цивільного процесуального права є багато спірних питань, що стосуються судового наказу та, зокрема, співвідношення його із судовим рішенням, що і є предметом нашого дослідження.

Автор ставить за мету провести комплексне дослідження питань, що стосуються співвідношення судового наказу та судового рішення, з'ясувати їх правову природу, проаналізувати норми, які регулюють дані процесуальні документи. Крім цього, зупинитися на аналізі деяких питань, які потребують уточнень та доповнень, та сформулювати власну позицію щодо них.

Судове рішення визначалося в юридичній літературі як наказ суду, звернений до сторін та інших осіб, які беруть участь у справі [2], інші науковці розглядали сутність судового рішення як владного підтвердження спірного правовідношення, що перетворює його шляхом примусового веління на безспірне загальнообов'язкове правило поведінки не тільки для сторін, а й для всіх, порушення якого може потягти за собою певні юридичні наслідки [3]. Вітчизняний вчений-процесуаліст В. В. Комаров роз-

глядає судове рішення як правозастосовчий акт, ухвалений іменем України, оформлений у вигляді процесуального документа, що владно підтверджує правовідносини сторін на основі встановлених у судовому засіданні фактичних обставин справи [4].

Щодо судового наказу, то законодавець у ст. 95 ЦПК України називає його особливою формою судового рішення, що видається судом за результатами розгляду вимог, передбачених ст. 96 ЦПК України. Так, з одного боку, судовий наказ є особливою формою судового рішення і підлягає виконанню за правилами, встановленими для виконання судових рішень, а з іншого, він водночас є виконавчим документом. Такий висновок випливає із аналізу ч. 2 ст. 103 ЦПК України, яка вказує на те, що судовий наказ має відповідати вимогам до виконавчого документа, встановленим Законом України «Про виконавче провадження». Таким чином, слід погодитись із вченим-процесуалістом С. Я. Фурсою, яка вважає, що особливість судового наказу полягає у його подвійності: з одного боку, він є судовим рішенням, а з іншого — виконавчим документом. Така подвійна його природа є винятком із загального правила та зумовлена необхідністю захисту безспірних прав стягувача у спрощеному порядку на підставі безспірних доказів [5]. Аналогічну думку щодо судового наказу висловлює й Є. О. Харитонов, який вважає, що при визначенні правової природи судового наказу простежується тісний взаємозв'язок цивільного процесу і виконавчого провадження. Зокрема сукупність правових норм, що регулюють відносини між судом, з однієї сторони, та заявником (кредитором), боржником, з іншої, які виникають при видачі судового наказу, є інститутом цивільного процесуального права. А регулювання правовідносин, пов'язаних з примусовим виконанням судового наказу, здійснюється за нормами законодавства про виконавче провадження [6].

У процесуальній літературі також точаться дискусії щодо кваліфікації судового наказу як особливої форми судового рішення і про статус судового наказу як акта правосуддя. Так, вітчизняний вчений-процесуаліст С. В. Щербак вказує на те, що поняття «судовий наказ» і «судове рішення» не збігаються, оскільки

мають різне значення. Судовий наказ є судовою постановою, що видається суддею одноосібно [7]. Таку саму позицію підтримує Н. І. Масленнікова, яка вважає, що судовий наказ не слід змішувати з такими постановами першої інстанції, як рішення і ухвали, які виносяться в результаті вирішення по суті матеріально-правових вимог та процесуальних питань [8]. Тому, враховуючи викладене, а також наявність особливої форми і змісту, що розкривається у ч. 1 ст. 103 ЦПК України, судовий наказ повинен мати і свою назву. Наприклад, судовий наказ — особливий вид судових постанов.

Наступним критерієм щодо співвідношення цих двох процесуальних документів є вимоги, за якими вони видаються. Якщо ж судовим рішенням дається відповідь на будь-яку заявлену вимогу позивача з приводу порушених, невідомих, оспорюваних прав, свобод та інтересів, то видача судового наказу проводиться у чітко передбачених законом випадках за вимогами, закріпленими ст. 96 ЦПК України. Також законодавець визначає форму і зміст заяви про видачу судового наказу та вимоги до неї (статті 98—99 ЦПК). Отже, рішення може бути ухвалене судом з будь-якої цивільної справи позовного або окремого провадження, в ньому можуть бути викладені власні судження суду з будь-якої заявленої позивачем чи відповідачем вимоги. В порядку ж наказного провадження судом вирішується лише чітко визначене коло вимог, судовий наказ не може бути виданий судом з вимог, які прямо не вказані в законі.

Ще однією особливістю, що відрізняє судовий наказ від судового рішення, є процедура видачі цих процесуальних документів. Щодо ухвалення судового рішення, зокрема у позовному і окремо провадженнях, то його процедура пояснюється процесуальним порядком розгляду справ з дотриманням принципів змагальності, гласності, відкритості судового розгляду. Так, сторони та їх представники викликаються у судові засідання; вони дають свої пояснення, заперечення, уточнення щодо позовних вимог; заслуховуються показання свідків; процес фіксується технічними засобами та у журналі судового засідання секретарем; досліджуються та оціню-

ються докази. І лише після цього суддя виходить до нарадчої кімнати для ухвалення судового рішення. Рішення суду ухвалюється, оформлюється і підписується в нарадчій кімнаті та проголошується прилюдно, при цьому головуєчий роз'яснює зміст рішення, порядок і строк його оскарження. Щодо видачі судового наказу має місце спрощена процедура його видачі.

Відповідно до ч. 2 ст. 102 ЦПК України видача судового наказу проводиться без судового засідання і виклику стягувача і боржника для заслуховування їх пояснень. Судовий наказ видається за спрощеними правилами цивільного судочинства, і пояснюється це тим, що в наказному провадженні немає багатьох процесуальних засобів, які властиві для інших видів провадження. Зокрема наказному провадженню невідомий позов і позовні засоби захисту права, немає судового розгляду справи. Як випливає з ч. 2 ст. 102 ЦПК, стадія видачі судового наказу містить дві ознаки, які мають важливе значення для характеристики наказного провадження:

— судовий наказ видається без судового засідання;

— судовий наказ видається без виклику стягувача та боржника. Саме в цій стадії чітко проявляється спрощений характер наказного провадження. Відсутність судового розгляду і виклику сторін у судові засідання, що є серцевиною спрощених проваджень у цивільному процесі багатьох країн світу, являє собою важливу вирізняльну ознаку наказного провадження в порівнянні з іншими видами цивільного судочинства в Україні.

Отже, рішення ухвалюються судом як результат змагальності сторін, у межах відкритого розгляду справи, в ході якого сторони наводять доводи, покликані підтвердити їх правдивість, спростувати аргументи протилежної сторони. Судовий наказ видається без судового розгляду та вимог до нього. Рішення ґрунтується на поясненнях сторін, доказах, пред'явлених сторонами, досліджених у ході судового розгляду. В той самий час наказ суду ґрунтується на пред'явлених заявником документах, на повідомлених ним доводах. Рішення суду детально мотивується, суд зобов'язаний вказати в ньому обставини, які він встановив і

які вплинули на прийняття ним рішення, пояснити, з яких причин не були прийняті ним до уваги інші обставини. Зміст рішення суду чітко аналізується в ст. 215 ЦПК України, воно складається із вступної, описової, мотивувальної та резолютивної частин. Судовий же наказ ніяк не мотивується — окрім вказівки суду зобов'язаній особі виконати вказані дії наказ не містить в собі жодних пояснень та складається лише зі вступної та резолютивної частин.

Процедура надіслання судового наказу і судового рішення теж є відмінною. Зокрема копії повного рішення суду видаються особам, які брали участь у справі, негайно після проголошення такого рішення (ч. 2 ст. 222 ЦПК). Особам, які брали участь у справі, але не були присутні у судовому засіданні, копії повного судового рішення надсилаються рекомендованим листом із повідомленням про вручення протягом двох днів із дня його складання або за їх зверненням вручаються їм під розписку безпосередньо в суді (ч. 3 ст. 222 ЦПК). Щодо судового наказу, то після його видачі суд не пізніше наступного дня надсилає його копію боржникові рекомендованим листом із повідомленням. Одночасно з копією судового наказу боржникові надсилається копія заяви стягувача з копіями доданих до неї документів. Боржник, у свою чергу, має право в разі заперечення проти вимог заявника протягом 10 днів із дня отримання копії судового наказу подати заяву про його скасування (ч. 1 ст. 105 ЦПК).

Наступною особливістю судового наказу і судового рішення є процедура їх оскарження та скасування. Передбачений ЦПК (ст. 105) порядок розгляду заяви про скасування судового наказу є своєрідним відступом від загальноприйнятого порядку в цивільному процесі, відповідно до якого суд, який вирішував справу, не вправі сам змінити і скасувати своє рішення. Закон не передбачає можливості оскарження судового наказу в апеляційному і касаційному порядкух, що притаманне судовому рішенню, а процедура його скасування — спрощена, оскільки сам боржник наділяється правом подачі заяви про його скасування, що тягне за собою повноваження суду залишити таку заяву без задоволення, скасувати та змінити судовий

наказ. Так, Д. Д. Луспенник зазначає, в апеляційному чи касаційному порядку судовий наказ не може бути оскаржений, оскільки цього не передбачають відповідні положення ЦПК про апеляційне та касаційне оскарження і це відповідає суті та змісту наказного провадження як спрощеної процедури [9]. Це також підтверджує особливість судового наказу як самостійного процесуального документа суду.

Набрання законної сили є наступною ознакою двох процесуальних документів. Рішення суду набирає законної сили після закінчення строку для подання апеляційної скарги, якщо апеляційну скаргу не було подано. У разі подання апеляційної скарги рішення, якщо його не скасовано, набирає законної сили після розгляду справи апеляційним судом (ч. 1 ст. 223 ЦПК). У той самий час судовий наказ набирає законної сили у разі ненадходження від боржника заяви про скасування судового наказу протягом трьох днів після закінчення строку на її подання (10 днів) (ст. 106 ЦПК).

Судове рішення і судовий наказ відрізняються також процедурою виконання. Рішення суду підлягає виконанню лише після вступу в законну силу, за виключенням випадків звернення його до негайного виконання. Підставою для виконання є виконавчий лист, який видається на основі рішення. Судовий наказ сам по собі є виконавчим документом, жодних інших доказів для його виконання не вимагається [10]. На думку С. В. Васильєва, судовий наказ — єдина судова постанова, що є безпосередньо сполучною ланкою між цивільним процесом і виконавчим провадженням, оскільки тільки судовий наказ, на відміну від інших судових постанов, звертається до виконання без «проміжних» ланок — виконавчих листів [11].

Разом із тим, у науці цивільного процесуального права існують ознаки, які їх поєднують, а саме: і рішення, і судовий наказ є постановами суду першої інстанції; ними вирішується справа по суті; судовий наказ і рішення виносяться суддею одноосібно; їх ухваленням та видачею завершується провадження у справі; на судовий наказ поширюються положення норм, що регулюють і виконання судових рішень: боржник або стягувач вправі за наявності певних об-

ставин, що утруднюють виконання рішень, ставити питання про відстрочку або розстрочку виконання, зміну способу і порядку виконання (ст. 373 ЦПК); судовий наказ, як і судове рішення, має відповідати вимогам законності і обґрунтованості (ст. 213 ЦПК); судове рішення і судовий наказ є актами захисту цивільних прав; судовий наказ, як і судове рішення, є обов'язковим для всіх органів державної влади і органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, посадових чи службових осіб та громадян. Можливо, саме тому Г. А. Жилин стверджує, що за своєю спрямованістю та основними властивостями судовий наказ по суті не відрізняється від судового рішення [12]. Його позицію підтримує і В. М. Жуйков, який вважає, що за своєю суттю та призначенням судовий наказ є не тільки правозастосовчим актом і актом правосуддя, а й різновидом судового рішення [13]. Проте ми, порівнюючи ці процесуальні документи, підтримуємо позицію тих науковців, які

вважають, що поняття «судовий наказ» і «судове рішення» мають різний зміст і різне значення. Звичайно, ми бачимо, що цим двом документам, від яких залежить своєчасний захист прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави і які на це спрямовані, притаманні як спільні, так і відмінні риси, на підставі чого їх можна вважати різними процесуальними документами, тому не слід отожднювати, а звідси і вважати судовий наказ формою судового рішення.

Таким шляхом іде і законодавство про цивільне судочинство. Виділяючи види судових рішень, законодавець відносить до них ухвали, рішення, постанови (ч. 1 ст. 208 ЦПК). Судовий наказ, як бачимо, не входить до переліку цих процесуальних документів, а отже, і не розглядається як форма судового рішення. Таким чином, можна зробити висновок, що судовий наказ є окремим правозастосовчим актом та одночасно виконавчим документом.

ПРИМІТКИ

1. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>.
2. Абрамов С. Н. Советский гражданский процесс / С. Н. Абрамов. — М. : Гос. изд-во юрид. лит., 1952. — С. 263.
3. Гурвич М. А. Решение советского суда в искомом производстве / М. А. Гурвич. — М. : ВЮЗИ, 1955. — С. 24—31.
4. Курс цивільного процесу : підручник / В. В. Комаров, В. А. Бігун, В. В. Баранкова [та ін.] ; за ред. В. В. Комарова. — Х. : Право, 2011. — С. 627.
5. Цивільний процес України. Академічний курс : підруч. [для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл.] ; за ред. С. Я. Фурси. — К. : Вид. Фурса С. Я. ; КНТ, 2009. — С. 610.
6. Цивільний процес України : підручник / [за ред. Є. О. Харитонової, О. І. Харитонової, Н. Ю. Голубевої]. — К. : Істина, 2011. — С. 213—214.
7. Фурса С. Я. Цивільний процес України: проблеми і перспективи : наук.-практ. посіб. / С. Я. Фурса, С. В. Щербак, О. І. Євтушенко. — К. : Вид. Фурса С. Я. ; КНТ, 2006. — С. 94—95.
8. Гражданский процесс : учебник / В. П. Воложанин, В. Д. Кайгородов, А. К. Кац [и др.] ; отв. ред. проф. В. В. Ярков. — 3-е изд., перераб. и доп. — М. : БЕК, 1999. — С. 131.
9. Луспенник Д. Д. Застосування новел ЦК і ЦПК України в судовій практиці / Д. Д. Луспенник. — Х. : Харків юридичний, 2005. — С. 315.
10. Решетняк В. И. Заочное производство и судебный приказ в гражданском процессе : пособие / В. И. Решетняк, И. И. Черных. — М. : Юрид. бюро «Городец», 1991. — С. 18.
11. Васильев С. В. Цивільний процес України : навч. посіб. / С. В. Васильев. — 3-те вид., перероб. та допов. — Х. : Еспада, 2012. — С. 100.
12. Жилин Г. А. Суд первой инстанции в гражданском процессе : учеб.-практ. пособ. / Г. А. Жилин. — М. : Юрайт, 2001. — С. 138—139, 144.
13. Жуйков В. М. О новеллах в гражданском процессуальном праве. Комментарии российского законодательства / В. М. Жуйков. — М. : Изд-во РПА МЮ РФ, 1996. — С. 27.

Татулич Ирина. Соотношение понятий «судебное решение» и «судебный приказ» в гражданском процессе.

В статье изложены существующие в теории гражданского процессуально-го права взгляды ученых на понятие судебного решения и судебного приказа. Охарактеризованы особенности судебного решения и судебного приказа в гражданском процессе. На основании анализа этих понятий определены общие и отличительные признаки этих процессуальных документов и сформулированы собственные выводы.

Ключевые слова: судебное решение, судебный приказ, процессуальный порядок, особенности, гражданское судопроизводство, исковое производство, приказное производство, процедура, постановление.

Tatulych Iryna. Correlation of concepts «court decision» and «order of court» in civil process.

In article the basic existing is expounded in the theory of civil judicial law looks of scientists to the concept of court decision and order of court in civil procedure. On the basis of the conducted analysis the general and excellent lines of these judicial documents are certain and own conclusions are formed.

Key words: court decision, order of court, judicial order, features, civil rulemaking, lawsuit realization, order lawsuit, procedure, resolution.